

BETWEEN THE MOSQUE AND THE BAZAAR: KADER ABDOLAH'S NOVEL THE HOUSE OF THE MOSQUE

Roxana Elena Doncu

**Assist. Prof., PhD, "Carol Davila" University of Medicine and Pharmacy,
Bucharest**

Abstract: Kader Abdolah is the pen name of Hossein Sadjadi Ghaemmagami Farahani, created by joining the names of two of his friends, murdered by Khomeini's regime. In his student years the writer was active in the resistance movement, first against the Shah Mohammed Reza Pahlavi, then against ayatollah Khomeini. In 1985 he becomes a political refugee, and in 1988 he settles in the Netherlands. The House of the Mosque (2005) was his best seller. This paper will focus on the relations between religion and politics in the historical context that the novel describes, a relation that can throw some light on theocratic regimes such as Khomeini's. In the context of the transition from the traditional Muslim world to modernity, religion becomes an object of dispute and religious discourse becomes fundamentalist as it wants to incorporate political power.

Keywords: religion, politics, clash of civilizations

Lucrarea de față își propune să trateze subiectul raportului între religie și politică, o temă centrală în contextul lumii islamice de astăzi, amenințată de fundamentalism și terorism, într-o perioadă care a generat numeroase controverse. Este vorba de regimul ayatollahului Ruhollah Khomeini, instaurat în Iran după revoluția din 1979, așa cum este reflectat în romanul scriitorului olandez de origine iraniană Kader Abdolah *La porțile moscheii*.

Kader Abdolah e pseudonimul creat de Hossein Sadjadi Ghaemmagami Farahani din prenumele a doi prieteni uciși de regimul lui Khomeini, devenit celebru în lumea literelor prin sentința de moarte (fatwa) pronunțată asupra scriitorului indo-britanic Salman Rushdie și arderea în public a cărților considerate o insultă la adresa religiei islamice. Ca student al Universității de științe din Arak, scriitorul a fost activ în mișcarea de rezistență, mai întâi împotriva șahului Mohammed Reza Pahlavi, apoi a lui Khomeini, ca în anul 1985 să părăsească Iranul, căutând azil politic în Occident. În 1988 se stabilește în Olanda, la Delft. Romanul *La porțile Moscheii* (publicat în 2005) a fost un bestseller, constituind biletul de intrare al lui Abdolah în literatura contemporană.

Relația dintre religie și putere nu este percepută omogen de către toate tipurile de societăți și comunități umane. Astfel, în societățile tradiționale, conservative și destul de omogene, există de obicei o fuziune între instituțiile religioase și cele politice. În schimb, în societățile moderne se observă o diferențiere clară a instituțiilor politice și religioase, care se pot raporta astfel:

- instituțiile politice sunt subordonate celor religioase,
- instituțiile religioase sunt subordonate celor politice,

- amândouă se află într-un echilibru de forțe.

Având în vedere lunga istorie a războaielor religioase din Occident, cu tensiunile între catolici și protestanți, care au sfârșit în revoluții, detronări și massacre, și recente conflicte dintre lumea musulmană și cea creștină (cu teroriști de ambele părți) e greu să nu recunoști că religia a avut, și continuă să joace un rol central în societate. Alături de semnalmente fizice, ocupație și naționalitate, ea definește identitatea socială a unei persoane. Identitatea religioasă devine importantă prin prisma rolului îndeplinit de religie înăuntrul unei societăți: prin structurile de loialitate religioasă, ea funcționează ca un liant, asigurând coeziunea socială; pe lângă rolul de integrare - mai lesne de observat în societățile cu o singură religie predominantă, ea are și o funcție de ordonare, stratificare și ierarhizare. Vederile religioase oferă o bază în evaluarea prejudecăților, credințelor și a judecăților de valoare specifice unei societăți. Din analiza făcută de Max Weber în cartea sa *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, putem concluziona că în religie își au originea fenomene de amploare și de mare relevanță pentru lumea contemporană, cum este capitalismul.

Relația religiei cu puterea a fost mereu una complicată. Biserica și statul s-au aflat adesea într-un antagonism tacit, dacă nu fățiș și declarativ. Tensiuni minime între cele două nu pot exista decât dacă sistemul religios alege soluția neimplicării, a retragerii din lume în contemplație și misticism. Ceea ce, dacă e să fim realiști, nu s-a întâmplat niciodată, nici măcar în cazul buddhismului și taoismului, două religii care pledează pentru desprinderea totală de cele pământești. Relațiile încordate dintre Tibet și statul comunist chinez au fost intens mediatizate în presa occidentală, în genere pentru a arunca comunismul chinezesc într-o lumină nefavorabilă, însă produsul nedorit al acestei mediatizări a fost o stranie imagine a călugărilor budiști - simboluri ale unei liniști impenetrabile - păruindu-se și luându-se la hartă în arena publică. Dacă Biserica acceptă și recunoaște autoritatea politică, încercând să conviețuiască în armonie cu aceasta (în concordanță cu idealul ortodox-bizantin al simfoniei puterilor), probabilitatea unui conflict e limitată. În cazul în care, dimpotrivă, organizația religioasă crede că rolul ei constă în a schimba societatea și statul, tensiunile se vor acutiza.

Scopul acestei lucrări este de a analiza societatea islamică, așa cum transpare ea din romanul lui Kader Abdolah, pentru a dobândi o imagine de ansamblu asupra relației dintre religie și putere în contextul istoric respectiv. Această relație este necesară pentru definirea unui regim teocratic, cum a fost cel al lui Khomeini, cu referire la teoria ciocnirii civilizațiilor avansată de politologul american Samuel P. Huntington în cartea *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*.

Primul indiciu asupra centralității viziunii religioase în viața iranienilor ni-l oferă chiar titlul: *La porțile moscheii*. Viața spirituală a orașului Senedjan se desfășoară în jurul moscheii, tot așa cum politica se face și se desface în incinta bazarului. Moscheea și Bazarul, instituțiile cu cea mai mare influență în oraș, deși aflate într-o certă opoziție funcționează ca un tot armonios, legate prin personalitatea puternică a lui Aga Djan, negustor de covoare, cu cel mai vechi magazin din oraș, dar și proprietar al „casei de lângă moschee”, unde locuiau imamul și muezinul: „Negustorii de covoare au avut mereu un rol deosebit în istoria țării, iar, între ei, Aga Djan avea un rol aparte, fiind atât conducătorul moscheii, cât și al bazarului.” (Abdolah:11, 2008) Cele două instituții fundamentale ale societății tradiționale iraniene sunt dependente una de alta. Bazarul este principalul centru financiar și economic al orașului, locul unde se desfășoară comerțul cu covoare, de secole îndeletnicirea tradițională a persanilor. Negustorii din bazar au un cuvânt greu de spus în privința imamilor (conducătorii moscheii); astfel, în momentul începerii romanului, actualul imam, Alsaberi, nu întrunește condițiile

necesare pentru a beneficia de sprijinul liderilor comunității deoarece nu este îndeajuns de ferm pentru a critica politica pro- americană a Șahului:

Aga Djan [...] știa că oamenii din bazar se plîngeau, că negustorii ar fi vrut ca reprezentantul moscheii să fie mai plin de ardoare, dar ce putea face el împotriva firii lui Alsaberi? În ultima vreme ayatollahii îl tot chemaseră pe Aga Djan la Qom. I s-a pus în vedere clar că geamia trebuia să-și schimbe atitudinea. Vroiau să audă că există o poziție fermă împotriva șahului și mai ales, împotriva Americii.[...]Qom era centrul lumii šiite. Toți marii ayatollahi trăiesc în Qom, de unde dirijează toate moscheile. Aceia din Senedjan era una dintre cele mai importante geamii din țară. De aceea și așteptau ayatollahii mai multe din partea ei. (30)

Această situație se va schimba curând, căci în oraș își face apariția un imam tânăr, Mohammed Galgal, care va deveni locțiitor de imam după căsătoria cu fiica lui Alsaberi și moartea celui din urmă. Galgal vine la îndemnul și cu binecuvântarea unuia dintre cei mai influenți ayatollahi din Qom, așa că este cert că mariajul cu fiica lui Alsaberi e unul politico-religios. Odată cu venirea lui, viața moscheii se schimbă. El cucerește inimile credincioșilor prin noutatea subiectelor abordate și le trezește admirația prin vastele sale cunoștințe, începând cu viața păsărilor migratoare și a furnicilor și terminând cu istoria aviației și teoria relativității. Galgal este un imam tânăr, frumos, inteligent și ambițios, iar succesul său este evident. El îi cucerește pe toți datorită modernității sale, tot așa cum Alsaberi dăduse greș din cauza închistării și a tradiționalismului. Lumea din Senedjan e într-un lent, dar ireversibil proces de transformare, care antrenează toate straturile societății și instituțiile fundamentale cum ar fi moscheea și bazarul. Încet-încet bazarul își pierde supremația economică. Politica de industrializare a șahului deschisese porțile întreprinzătorilor străini, care construiau fabrici profitabile și acumulau capital. Agricultură, prin programul inițiat de Mitsubishi, urma să se mecanizeze. Asistăm la trecerea de la o economie locală la una globală, cu consecințe importante pentru stabilitatea structurilor sociale tradiționale, ce încep să se destrame. Schimbările la nivel național determină altele pe plan local, însă, cum schimbarea mentalităților este un proces de durată, mult mai lent și mai complicat decât reforma economică, această tranziție de la o economie locală la una globală nu se face fără pierderea omogenității și consensului comunitar :

[...] orașul se schimbă profund. Orașul era administrat de străini. Acum câțiva ani, îi cunoștea pe toți reprezentanții autorităților din localitate, oameni proveniți din familiile bune ale orașului, fiii negustorilor din bazar. Și, atunci când el, Aga Djan, intra într-o clădire a administrației publice, era imediat recunoscut de către director. Acum, habar nu avea care erau directorii. Erau oameni care nu aveau nimic a face cu moscheea. Purtau costume strânse pe talie, cravată și fumau trabucuri. Altfel spus, orașul era despărțit în două: de o parte- edificiile și locuitorii tradiționali, de alta - noii directori, noii agenți de poliție, clădirile moderne, teatrele și iubitorii de cinema. (85-86)

Edificiile tradiționale, moscheea și bazarul, sunt amenințate de avalanșa modernității, iar trecerea de la *Gemeinschaft* (comunitate) la *Gesellschaft* (societate) nu e deloc una ușoară sau lipsită de probleme. Conducătorii religioși sunt primii care reacționează în mod vădit (iar mai târziu chiar cu violență) la schimbările din societate, ce sunt văzute ca o amenințare la adresa puterii și prestigiului de care se bucurau de secole. Dușmanii vizați sunt în primul rând șahul și miniștrii săi, acuzați de a fi vândut țara americanilor. Radioul, televizorul și cinematograful sunt invențiile cele mai criticate, în primul rând ca embleme ale culturii americane, și în al doilea rând ca mijloace prin care șahul încerca să-și atragă tinerii de partea sa, scoțându-i de sub influența moscheii.

Promotorii ai modernității tehnice sunt în primul rând tinerii: Shabbal, fiul muezinului, și Nosrat, fratele cel mic al lui Aga Djan. La doar paisprezece ani Shabbal introduce clandestin în casă un televizor, pe care-l montează în bibliotecă, după ce-i smulsese unchiului

său consimțământul și promisiunea că, în acea seară, se vor aduna să privească împreună amerizarea, primii pași pe Lună ai omului. În discuția preliminară cu Aga Djan, argumentul suprem al lui Shabbal nu îl constituie opinia sa, de altfel minoritară, că imamul orașului trebuie să fie la curent cu progresele făcute în lume și în țară, ci revelarea faptului că toți cei care vin la moschee și-au cumpărat un televizor, chiar dacă acest lucru nu era permis. În consecință, în seara aterizării pe Lună, bărbații se închid în bibliotecă spre a urmări importantul eveniment, în timp ce femeile, excluse de la acest ritual eminent masculin, privesc uimite prin gaura cheii la ciudatele fascicole de lumină ce emană dintre rafturi.

Locuitorii din Senedjan se adaptează vremurilor moderne mai întâi pe furiș, pe tăcute, apoi din ce în ce mai deschis. În intimitatea casei sale, fiecare posedă un radio sau un televizor, deși acest lucru era interzis de ayatollahi. Proaspetele mirese aspiră la nou-apărutele ceasuri de mână ca daruri de nuntă, în oraș se construiește un cinematograful pe locul unui hammam dezafectat. De altfel cinematograful devine obiectul primului scandal de proporții, care, fără intervenția promptă și înțeleaptă a lui Aga Djan, s-ar fi transformat într-un masacru. Acesta este momentul în care viețile celor din casa moscheii încep să se îndrepte spre tragicele evenimente din timpul regimului lui Khomeini, momentul în care Aga Djan conștientizează că lumea s-a schimbat definitiv, și că micul și pașnicul lor univers e pe cale de a se dezintegra. Agentul distrugerii nu e nimeni altul decât Mohammed Galgal, a cărui aparență modernitate ascunde o ambiție fanatică. Profitând de sprijinul comunității, printr-o predică inteligent de subversivă, el reușește să ațâțe spiritele și să înfierbânte mulțimea, determinând oamenii să-l urmeze în încercarea de a împiedica inaugurarea cinematografului de către Farah Diba, soția Șahului Reza. Momentul e unul extraordinar de delicat, căci Farah Diba era însoțită de o importantă forță armată, și dacă prestigiul lui Aga Djan n-ar fi fost mai mare decât inteligența manipulativă a lui Galgal, oamenii ar fi sfârșit secerăți de mitralierele soldaților.

Aici forța vechilor legături tradiționale, personalitatea echilibrată a lui Aga Djan și statutul său superior sunt încă evidente, dar ele se vor eroda pe parcurs. Galgal devine unul dintre apropiații lui Khomeini în timpul exilului său, iar când acesta se întoarce în Iran, instaurând un regim al terorii după fuga șahului, Galgal este numit judecător al lui Allah, cu drepturi depline de viață și de moarte asupra prizonierilor săi. Câtă legătură există între religia al cărei simbol e Khomeini și regimul politic instaurat de el în numele lui Allah reiese din ordinele lui către Galgal:

America va face orice îi stă în putință pentru a ne răsturna. Vreau ca tot ce a rămas din fostul regim să fie lichidat. Lichidați-i pe toți cei ce se opun revoluției! Dacă-i vorba de tatăl tău, lichidează-l! Dacă-i fratele tău, lichidează-l! Distruge tot ce stă în calea islamului. Tu ești însărcinat cu această misiune și nu mai ai de dat socoteală decât în fața lui Allah! Demonstează tuturor că revoluția este ireversibilă. Începe acum! Fără răgaz!

Cuvintele- cheie sunt *lichidează* și *distruge*, iar ele îl schimbă definitiv pe Galgal:

Acest Galgal nu mai avea nicio urmă de asemănare cu acel Galgal care, odinioară, provocase o răscoală pentru a o împiedica pe Farah Diba să inaugureze un cinematograful.

Așa cum arăta acum, cu turbanu-i negru și barba lungă, care începea să încărunească pe bărbie, radia de putere. Și, datorită funcției în care fusese promovată, urma să inspire groaza. (209)

Prima misiune al lui Galgal e să-i lichideze pe liderii fostului regim, ținuți prizonieri în cel mai mare abator din Teheran. În acest caz, el se dovedește mai degrabă un călău decât un judecător, căci mai întâi îi condamnă la moarte, iar după aceea îi întreabă dacă au ceva de spus. După executarea acestora numește cincisprezece imami tineri pe post de judecători ai lui Allah, trimițându-i în toate orașele mari pentru a-i lichida pe funcționarii vechiului regim. În

fața tribunalului islamic este adus și Ahmed Alsaberi, fiul defunctului imam al moscheii și în prezent imamul ei titular. Acesta e acuzat de a fi toxicoman și de colaborare cu vechiul regim, deoarece fusese surprins fumând opiu alături de niște membrii ai serviciilor secrete. I se retrage dreptul de a mai sluji ca imam (confiscându-i-se turbanul și veșmântul de imam) și este condamnat la zece ani de închisoare. Cruzimea călăilor săi devine vizibilă atunci când îi adaugă ceea ce ei numesc o pedeapsă exemplară: Ahmed este așezat invers pe un măgar, și condus, sub loviturile cu pietre ale mulțimii, spre moschee, care, din locul statutului său înalt și respectabil devine sediul umilirii sale publice. Cât de crudă este această pedeapsă putem realiza doar în contextul culturii musulmane, care este o cultură a onoarei și pentru care umilirea - mai ales cea publică, reprezintă un supliciu mai înfiorător decât moartea.

Aga Djan primește și el o dublă lovitură: Tribunalul islamic îi confiscă cheile moscheii, ce fusese de secole în proprietatea familiei sale, iar acest lucru îi știrbește autoritatea pe care o avea în oraș; în plus, efortul de a-l salva pe Ahmed și de a-l apăra de mulțimea întărită se soldează cu un eșec, fiind doborât la pământ și lovit cu sălbăticie de doi soldați. În încercarea de a-l proteja pe Ahmed de loviturile mulțimii furioase, Aga Djan recurge la un simbol important al culturii musulmane: Coranul. Se interpune între Ahmed și mulțime, ridicând Coranul și implorându-i pe cei din jur, în numele cărții sfinte, să-l cruțe pe Ahmed. Într-un regim al puterii islamice se întâmplă ceva neașteptat, căci unul dintre soldați îi smulge Coranul din mâini, în timp ce altul începe să-l lovească cu putere. Această lipsă de respect față de un obiect venerat de musulmani sugerează de fapt nereligiozitatea unui regim politic care acționa în numele lui Allah. Regimul lui Khomeini este doar în aparență unul religios; sub masca religiozității se ascund fanatismul și setea de putere.

Lovitura de grație o primește Aga Djan mai târziu, în timpul războiului cu Irakul, când unicul său fiu, Djawad, arestat în timpul unei razii într-un sat comunist, cunoscut ca sediu al grupărilor clandestine de stânga care luptau împotriva lui Khomeini, este condamnat la moarte de Galgal și executat. Aga Djan, care înainte se bucura de prestigiu în lumea ayatollahilor din Qom, este respins cu brutalitate de ayatollahul Araki, atunci când încearcă să-i vorbească de fiul său, iar în moschee, cu pușca în mână, ayatollahul cere moartea tuturor celor bănuți de legături cu comunismul. După moartea lui Djawad, executat ca trădător de țară, cel mai greu lucru pentru Aga Djan este să găsească un loc de îngropăciune pentru fiul său, deoarece era interzis ca păcătoșii să fie îngropați în pământ sfânt. Ca un adevărat credincios, Aga Djan își consultă Coranul și-i cere lui Shabbal să conducă mașina cu rămășițele fiului său la Marzedjaran, un sat din apropierea Senedjanului. Însă Coranul se dovedește a fi la fel de inutil ca atunci când încercase să-l ajute pe Ahmed, iar Aga Djan este gonit din sat de o ceată de bărbați furioși. La Sarug, bătrânii satului, altădată plini de deferență în fața negustorului bogat, îi refuză cererea și îl imploră să plece pentru a nu le crea probleme. Disperat, Aga Djan se gândește să recurgă la ajutorul lui Rahmanali, un om sfânt și respectat ce locuia în satul Djirja, însă nici aceasta nu-l ajută prea mult, căci oamenii din sat, alertați de câini, îi taie calea și-l împiedică să ajungă la casa înțeleptului. În acest punct, toate structurile lumii tradiționale sunt clătinate din temelii, iar valorile vechii lumi, Coranul, oamenii sfinți, legăturile familiale, cultul strămoșilor (Djirja era satul unde erau înmormântate toate rudele lui Aga Djan) și-au pierdut relevanța. De acum înainte se instalează domnia terorii absolute ca singura alternativă la anarhie. În cele din urmă, un străin misterios apare și ia trupul lui Djawad, pentru a-l înmormânta într-un loc la fel de misterios - însă lumea dimprejur se destramă sub presiunea unui regim politic necruțător:

Durerea se lăsase peste casă asemenea unui văl negru.[...] Durerea ofilea plantele, câțiva pești pluteau în bazin, cu burțile în sus, iar pisica cea bătrână murise.

Între timp, un șir înfiorător de execuții îi secerase pe adversarii regimului; toți fuseseră îngropați în afara orașului, la poalele muntelui, și nimeni nu avea dreptul de a merge la mormântul celui drag. (256)

Singura apărare în fața unui regim ce-și lichidează fără milă adversarii este terorismul. Cum partidul Tudeh, reprezentant al mișcării de stânga, fusese aproape în întregime distrus de Khomeini, singura grupare organizată ostilă regimului rămăsese cea a mujahedinilor. Aceasta se dovedește și cea mai puternică, deoarece luptă împotriva regimului cu propriile sale arme, prin acte teroriste, atacuri sinucigașe și atentate asupra ayatollahilor. Shabbal, care se alăturase grupărilor de stânga, îl asasinează pe ayatollahul Araki, cel care ceruse public moartea lui Djawal, și din greșeală și pe Șopârlă, fiul lui Galgal, o făptură ciudată, jumătate om, jumătate animal. După încetarea epocii revoluției și a războiului cu Irakul, când Galgal se refugiase în Afganistan observând că protectorul său Khomeini suferea de demență senilă, tot Shabbal este cel care îl urmărește până la Kabul și-l ucide. În Shabbal, în ciuda spiritului său modern, sălășluiesc încă rămășițele vechii culturi tradiționale. Departe de a fi acte exclusiv politice, asasinarea lui Araki și a lui Galgal reprezintă acte de justiție, întreprinse în spiritul culturii musulmane a onoarei, care cerea răzbunare.

Cum apare așadar relația religie-putere? În primul rând, balanța înclină succesiv când într-o parte, când într-alta. La începutul romanului relația este echilibrată, căci moscheea și bazarul, cele mai importante instituții locale (ne aflăm încă în mijocul unei societăți tradiționale, gestionată local) se află într-un raport de interdependență: moscheea reprezintă centrul spiritual al orașului, imamul este o personalitate respectată de comunitatea locală, dar numai dacă e validat de bazar, sediul puterii economice și politice. Moscheea și Bazarul nu pot supraviețui una fără cealaltă, și acest fapt se oglindește în persoana lui Aga Djan, conducătorul atât al moscheei cât și al bazarului și personalitatea cea mai influentă din Senedjan. Lumea tradițională e într-un ireversibil proces de descompunere, iar centrele puterii religioase și politice se deplasează, depășind cadrul comunității locale.

Pe plan religios, moscheea începe să-și piardă statutul primordial, iar imamii veniți să slujească se dovedesc, într-o mai mică sau mai mare măsură, incapabili să se ridice la înălțimea chemării lor. În același timp și Bazarul își pierde statutul privilegiat, sub presiunea noilor condiții economice. Comerțul cu covoare, ce constituise secole de-a rândul singura sursă importantă de profit pălește în fața investitorilor străini care deschid fabrici profitabile și industrializează agricultura. Criza structurilor tradiționale și trecerea de la o economie locală la una globală constituie momentul propice pentru ca o mână de fanatici religioși, conduși de ayatollahul Khomeini, să proclame instaurarea regimului islamic, revoluția și să preia puterea din mâinile șahului refugiat în America. În acest moment, balanța înclină în favoarea religiei, care nu numai că monopolizează, dar se și identifică cu puterea politică.

Regimul lui Khomeini a fost descris în ansamblu ca o teocrație. Teocrația reprezintă un regim politic în care puterea statală este legitimată exclusiv religios și exercitată de o persoană aleasă de Dumnezeu (profet sau rege), de cler ori altă instituție sacră pe baza unor principii religioase. Termenul apare prima dată la istoricul roman Josephus Flavius (sec.I î.Hr.), care-l folosește pentru a descrie forma de guvernământ a iudeilor. Așa cum e descris în romanul lui Kader Abdolah, regimul lui Khomeini e substanțial diferit de cel al iudeilor, care beneficia de un cod de legi juste (Talmudul), și din care asasinarea politică lipsea cu desăvârșire. În felul în care este prezentat, regimul lui Khomeini se plasează undeva între teocrație și dictatură. Numirea judecătorilor lui Allah și legea islamică impusă de ayatollahi constituie argumente în favoarea teocrației; lichidarea oponentilor politici (chiar și a celor de aceeași religie cum erau mujahedinii), condamnările la moarte în lipsa unui proces, teroarea

dezlănțuită și încălcarea flagrantă a drepturilor omului sunt trăsături caracteristice ale dictaturii.

Pentru a înțelege mai bine condițiile istorice care au făcut posibilă instaurarea unui regim teocratic-dictatorial, precum și mecanismele sociale ce au contribuit la acest lucru, aș dori să mă opresc asupra unei teze celebre, cea a politologului american Samuel Huntington. Cele trei componente de bază ale teoriei lui Huntington, așa cum e înfățișată în *The Clash of Civilizations* sunt următoarele: în societățile contemporane, valorile societății își au rădăcina în culturile religioase; diviziunea culturală adâncă între lumea occidentală și cea islamică este cea legată de valorile democrației; în epoca ulterioară războiului rece, „ciocnirea civilizațiilor” cu originea în disputa asupra democrației reprezintă sursa principală a conflictelor etnice, naționale și internaționale.

Să ne oprim, pentru început, asupra primei presupoziii, aceea că valorile societății sunt dictate de cultura religioasă. Iranul este o societate tradițională, în care codul etic și comportamental este într-adevăr fundamentat religios. Agitația stârnită de politica pro-occidentală a șahului, cu consecințe grave asupra liberalizării moravurilor este primul semn de slăbiciune și începutul sfârșitului: femeile moderne renunță la vâlul islamic, iar apariția lui Nosrat la brațul unei femei ce purta fustă scurtă și ciorapi de nailon stârnește un mic scandal în Senedjan. O mai mare libertate a femeii presupune și o liberalizare a sexualității: Nosrat face dragoste cu prietenele lui mai întâi în bibliotecă, apoi chiar în turnul geamiei. Bunicile sunt atât de șocate de gestul său încât nici măcar nu se duc să-i raporteze lui Aga Djan, căruia îi spuneau totul. Aja Djan descoperă pe biroul imamului poezii de dragoste scrise de o femeie, în care aceasta își exprima deschis trăirea erotică și e profund cutremurat. Cu toate acestea, păstrează poemul în buzunar, iar noaptea, înainte de a face dragoste cu soția sa, îi cere să se dezbrace, o rugăminte neobișnuită și chiar neortodoxă, pe care ea o atribuie unui deranjament la stomac. Soția șahului, Farah Diba, militează activ pentru eliberarea femeilor islamice și egalitatea dintre sexe: pentru a înlătura analfabetismul, pregătește învățătoare tinere, ce renunță la vâlul islamic și sunt trimise în cele mai îndepărtate cătune spre a propovădui modernitatea; construiește clinici pentru femei și inaugurează centre culturale unde „femei tinere citeau, în prezența ei, poeme în care vorbeau despre trupul lor” (95)

„Revoluția albă” a șahului nu este însă bine primită de oameni; așa cum explica Frederic Jameson, în vreme ce infrastructura economică se poate schimba într-un ritm accelerat, suprastructura culturală (credințe, obiceiuri, valori, atitudini) este mai rigidă și se schimbă într-un ritm mult mai lent. În vreme ce modernitatea tehnică este unanim îmbrățișată, mai întâi pe ascuns, apoi din ce în ce mai vizibil, până și de regimul lui Khomeini, a cărui primă imagine după sosirea din exil este transmisă la televizor (în cadru Khomeini apare contemplând o busolă), liberalizarea moravurilor este un fenomen ce stârnește o puternică reacție de împotrivire. Când Farah Diba inaugurează clinica pentru femei din Senedjan, bazarul se scandalizează văzând că infirmierele nu purtau decât un halat transparent, de sub care li se vedeau chiloții albaștri. Noua poezie persană scrisă de femei este privită ca blasfemie de ayatollahi, care se folosesc de ea spre a dovedi că cei ce serveau regimul săpau la rădăcina islamului: „Femeile voastre sunt insultate [...] fetele voastre nu mai sunt în siguranță în această țară a pierzaniei.” (95). Cinematograful este atacat de Galgal deoarece acolo se difuzau filme americane de dragoste, însă Khomeini se transformă într-un admirator fervent al celei de-a șaptea arte atunci când Nosrat îi sugerează producerea unor filme autohtone, în acord cu ideologia republicii islamice.

Întoarcerea din exil a lui Khomeini și instaurarea republicii islamice se produc pe fondul nemulțumirii generale și a nepopularității crescânde a regimului șahului. Greșeala

acestui fusese să creadă că poți schimba o mentalitate predominantă de veacuri în câțiva ani. Ayatollahii preiau puterea în numele islamului, însă încercarea de a se reîntoarce la vechile structuri tradiționale e de la bun început sortită eșecului. Șahul încercase să grăbească un inevitabil proces de modernizare; ayatollahii vor să-l întrerupă definitiv. Ambele eforturi se dovedesc însă la fel de nerealiste, și fanatismul liderilor religioși, eliminând din start orice compromis, dezlanțuie teroarea. În acest sens, faptul că sigurul supraviețuitor din casa moscheii rămâne Aga Djan, o personalitate matură și echilibrată constituie o pledoarie pentru calea de mijloc; în vremuri tulburi, când totul se clatină în jurul tău, tot ce poți face e să rezisti. Să rezisti tentației extremelor, purității, idealismului.

În ceea ce privește a doua componentă a tezei lui Huntington, și anume aserțiunea că diviziunea culturală între Occident și Islam își are originea într-o diferență de opinie asupra valorilor democratice, ea a fost infirmată de un studiu al cercetătorilor Pippa Norris și Ronald Inglehart, publicat de Cambridge University Press în 2004 și intitulat *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. Cartea reunește studii detaliate asupra religiei și politicii și are la bază rezultatele preluate în urma a două valuri de chestionare (World Values Survey), efectuate între 1995-1996 și 2000-2002 în 70 de țări, acoperind 80% din populația globului. În capitolul *Religion and Politics in the Muslim World*, pe baza unor studii ample, autorii, Inglehart and Norris, afirmă:

The original thesis erroneously assumed that the primary cultural fault line between the West and Islam concerns democratic government, overlooking a stronger cultural divide based on issues of gender equality and sexual liberalization. Cohort analysis suggests that as younger generations in the West have gradually become more liberal towards sexuality, this has generated a growing cultural gap, with Islamic nations remaining the most traditional societies in the world. The central values separating Islam and the West revolve far more centrally around Eros than Demos. (152)¹

Deși autorii observă că sprijinul acordat autorităților religioase este mai puternic în societățile musulmane decât în Occident, același lucru se întâmplă și în alte zone ale globului cum ar fi Africa sub-sahariană și națiunile catolice din America Latină. Ceea ce constituie adevărata diviziune culturală nu este importanța acordată valorilor democratice, ci chestiuni privind egalitatea sexelor, divorțul, avortul și liberalizarea sexuală.

Analizând romanul *La porțile moscheii* din această perspectivă, putem înțelege mai bine de ce regimul lui Khomeini a venit la putere cu acordul aproape unanim al maselor, dar și-a pierdut popularitatea și sprijinul acestora pe parcurs, transformându-se într-o dictatură. Susținători ai moravurilor tradiționale, ai dominației masculine și vâului islamic, ayatollahii se pliază pe mentalitatea populară, profund indignată în fața politicii de liberalizare întreprinsă de șah și de soția acestuia. Pe întreaga durată a războiului cu Irakul, regimul lui Khomeini se confruntă cu o criză de proporții, a cărei rezolvare impune măsuri deosebit de severe. Imposibilitatea sau neputința regimului de a soluționa în mod adecvat această criză duce la instaurarea dictaturii și a încercării regimului de a-și neutraliza oponenții prin mijloace violente, tortură, execuții, asasinat politice. În timpul acestei crize, valorile religioase ce asigurau legitimitatea acestui regim se destramă (sunt reprezentative în acest sens disprețuirea

¹ Teza originală se baza pe prezumția greșită că linia demarcantă ce desparte cultural Occidentul de Islam se referă la guvernarea democratică, ignorând o prăpastie culturală adâncă în ceea ce privește problema egalității sexelor și liberalizarea sexuală. Grosul analizelor sugerează că în vreme ce generațiile tinere din Occident au devenit mai liberale în privința sexualității, acest fenomen a generat o falie culturală, națiunile islamice rămânând societățile cele mai tradiționale din lume. Valorile centrale ce separă Occidentul de Islam sunt legate mai degrabă de Eros decât de Demos.”(trad. mea)

Coranului și atitudinea ayatollahului Araki discutate anterior), iar supraviețuirea politică a republicii islamice este asigurată prin teroare.

Două episoade sunt în mod special relevante pentru validarea tezei propuse în capitolul *Religion and Politics in the Muslim World*. În primul, Aga Djan descoperă că imamul loțitor adus de el dintr-un sat îndepărtat după fuga lui Galgal are o legătură amoroasă cu Zinat, văduva lui Alsaberi. După regula islamică, care îngăduia unui bărbat să se culce cu o femeie atunci când era departe de nevasta legitimă, nu săvârșeau niciun păcat. Însă când îl descoperă pe imam mâncând boabe de struguri dintre sâniile lui Zinat, între pietrele funerare din cavoul moscheii, Aga Djan își pierde cumpătul și-l alungă. Cu toată personalitatea sa deschisă și calmă, Aga Djan se dovedește a fi produsul tipic al comunității sale, intolerantă la excese sexuale și lipsă de pudoare. Al doilea episod descrie încercarea lui Nosrat de a realiza un documentar despre viața lui Khomeini pentru CNN. În paralel cu imaginile filmate pe furiș în care apărea Khomeini, Nosrat înregistrează, mai mult pentru el înșuși, o bandă cu secvențe din viața lui Batul, soția lui Khomeini. Personalitatea ei îl fascinează, iar ea se arată camerei fără vâl, mândră de părul și de frumusețea ei. Evident, serviciile secrete îl arestează chiar în momentul în care viziona filmul despre Khomeini împreună cu corespondentul CNN. La proces, pledoaria sa – bazată pe caracterul istoric al filmării și importanța ei pentru patrimoniul cultural – aproape că îl salvează. Agenții serviciilor secrete descoperă însă banda video cu soția lui Khomeini, în care îi filmase și camera și patul, iar acest lucru îi semnează condamnarea la moarte. Faptul că o surprinsese pe Batul în intimitate și fără vâl era de neiertat.

A treia componentă a tezei lui Huntington se referă la cauza conflictelor din lumea modernă, pe care el o identifica ca fiind ciocnirea dintre civilizații. Ciocnirea dintre civilizații, după cum am văzut mai sus, nu are la bază disputa privind valorile democratice, ci o prăpastie adâncă între moravurile sexuale liberale ale Occidentului și tradiționalismul musulman.

Valorile culturii occidentale (în speță americane) promovate de politica șahului sunt cele ce trezesc indignarea și nemulțumirea populară; liderii religioși profită de această stare de lucruri pentru a-și întări autoritatea din ce în ce mai diminuată de procesul de modernizare al țării, și reușesc să instaleze republica islamică. În predicile sale atât de iubite de credincioși, Galgal se pronunță împotriva comercializării romanilor americani ieftine și a filmelor de dragoste din cinematografe. Predica prin care reușește să mobilizeze mulțimea împotriva deschiderii noului cinematograf constă într-o înșiruire scurtă și stranie de cuvinte aparent fără nicio legătură între ele: „America”, „Timpurile s-au schimbat. America este prezentă peste tot!” și „Allah! Allah!” (69). America, ca simbol al culturii occidentale este numită Satan de ayatollahi. Într-o discuție cu Shabbal, Galgal îi înfățișează acestuia istoria Iranului în termenii teoriei conspirației, insistând asupra faptului că, pentru a deveni o super-putere mondială, America avea nevoie să controleze Iranul, deoarece acesta se afla în proximitatea URSS. Venirea la putere a șahului este descrisă în felul următor:

În toate intersecțiile din Teheran au fost instalate tancuri americane, iar parlamentul a fost ocupat. Au făcut în așa fel încât, în stradă, au ieșit apoi sute de bandiți, criminali și prostituate, purtând pancarte cu portretul șahului. Ziua următoare, șahul, însoțit de un grup de agenți CIA, s-a întors la palat. Șahul nu este decât o marionetă și trebuie să plece, iar americanii să se ducă și ei cu el. (45)

Cu siguranță, aceasta este o vedere unilaterală. Oricât de controversată, politica șahului făcuse din Iran (în anii 60-70) una dintre țările cu cea mai mare creștere economică din lume, iar alianța cu americanii (geografic departe de Iran) era motivată de o politică din ce în ce mai agresivă a fostului bloc sovietic, care-și făcuse deja simțită prezența în Azerbaidjan. De altfel, după instaurarea republicii islamice, membrii partidelor de stânga sunt lichidați unul

după altul, dovadă că și Khomeini urma politica șahului de a asigura independența Iranului prin limitarea amestecului Uniunii Sovietice în treburile statului. Doar metodele diferă. Șahul a preferat să acționeze diplomatic, prin alianța cu SUA, Khomeini tiranic, prin distrugerea și asasinarea comuniștilor.

Vederile anti-americane ale lui Galgal reprezintă de fapt poziția ayatollahilor din Qom, care urmăreau preluarea puterii. În acest scop, ei încearcă să transforme moscheile în portavocea propriilor interese. Numai așa ne putem explica de ce Aga Djan este chemat la Qom pentru a i se reproșa că actualul imam, Alsaberi nu este destul de ferm în exprimarea unei poziții anti-americane. Religia devine mijlocul prin care ayatollahii își câștigă de partea lor poporul, din ce în ce mai nemulțumit de schimbările produse în țară. Devenind un instrument în preluarea puterii, ea își pierde caracterul autonom și forța de dinainte: de aceea Aga Djan dă greș consultându-și Coranul pentru a găsi un mormânt fiului său, iar cartea sfântă se dovedește neputincioasă în fața forței brute a soldaților. Astfel, deși la prima vedere s-ar părea că în raportul politică-religie balanța înclină în favoarea celei din urmă, în realitate lucrurile stau invers. Regimul lui Khomeini este înfățișat în paginile romanului ca o dictatură în care religia e folosită ca o scuză pentru crimă. Ceea ce nu corespunde esenței și rolului său în societate. Adevărata religie funcționează ca un liant, unind, nu despărțind, integrând straturi sociale diverse și promovând valorile toleranței și cooperării.

Deși regimul lui Khomeini e descris în tonuri sumbre, ca un mod de a manipula oamenii cu ajutorul religiei - instrument esențial în preluarea puterii, romanul se încheie cu o notă optimistă, un fragment din Coran despre esența dumnezeirii, și în consecință și a religiei:

El este lumină,
Lumină izvorând dintr-o firidă
Sticla îi este o stea scânteietoare,
Hrănită de uleiul unui măslin
Ce-i binecuvântat.
Este esență care luminează
Ea singură, aproape...
El este lumină,
Lumină din lumină.” (300-301)

BIBLIOGRAPHY

- Abdolah, Kader. *La porțile moscheii*, Editura Univers, București, 2008
- Avineri, S., Sajo, A., editori. *The law of Religious Identity: Models for Post-Communism*, Kluwer Law International, The Hague/ London/ Boston, 1999
- Culianu, I.P., Lombardo, M.G., Romanato, G. *Religie și Putere*, Editura Polirom, Iași, 2005
- Inglehart, R., Norris, P. *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
- Huntington, Ph. S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon and Schuster, New York, 1996